

**TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ETKİN BİR İÇ DENETİM SİSTEMİ UYGULAMASINDA
KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ***
**PROBLEMS AND SOLUTION PROPOSALS COMPARED IN THE IMPLEMENTATION OF AN
EFFECTIVE INTERNAL AUDIT SYSTEM IN TURKISH BANKING SECTOR**

Levent SEZAL**

Öz

Türk bankacılık sektörü, bugün gerek mali, gerekse kurumsal yapıları itibariyle göz ardı edilemeyecek bir düzeye yükselmiş bulunmaktadır. Bu olumlu gelişmelere rağmen, Türk bankacılık sektörünün gelişimini etkileyen bazı olumsuzluklarında mevcut olduğu bilinen bir gerçektir. Bankalar yaptıkları işin gereği yoğun risklerle yaşamak zorunda kalan kuruluşlardır. Bankacılık sektöründe yaşanan riskler, her ülkede, her dönemde kaçınılmaz olarak yaşanabilir. Çünkü finansal piyasalar var olduğu sürece, risk unsuru sistem içerisinde varlığını sürdürecektir. Ancak, bu aşamada önemli olan risklerin doğru tanımlanıp, yönetilmesidir. Banka üst yönetimleri, kurumsal olarak alınan riskler hakkında daha fazla bilgi edinmeli ve risk yönetimi için gerekli sistemlere sahip olmalıdırlar. Böylece piyasada oluşacak risklerin zararları, bankacılık sektörünü en alt düzeyde etkileyecek ve oluşacak krizlerin zararları minimuma indirilecektir. Bu çalışmada Türk bankacılık sektöründe etkin bir iç denetim sistemi uygulamasında karşılaşılan sorunlar hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık Sektörü, İç Denetim, Risk Yönetimi.

Abstract

The Turkish banking sector has risen to a level that cannot be ignored today in terms of financial and institutional structures. Despite these positive developments, it is a fact that the Turkish banking sector is known to exist in some negativities affecting its development. Banks are obliged to live with intense risks due to the business they are doing. Risks experienced in the banking sector can inevitably be experienced in every country, every period. Because, as long as financial markets exist, the risk component will continue to exist within the system. However, at this stage it is important to identify and manage the risks that are important. Top management of the bank should obtain more information about the risks taken by the institution and have the necessary systems for risk management. Thus, the damages of the risks that will occur in the market will affect the banking sector at the lowest level and the damages of the emerging crises will be minimized. In this study, it is aimed to give information about the problems encountered in implementing an effective internal audit system in the Turkish banking sector.

Keywords: Banking Sector, Internal Audit, Risk Management.

Giriş

Bankalar, bir ülke ekonomisinde yerine getirdikleri çeşitli fonksiyonlarla çok önemli bir konuma sahiptirler. Kalkınmakta olan ülkelerin başlıca faaliyetlerini oluşturan, sanayi yatırımların ve ihracata yönelik faaliyetlerin finansman talebini karşılayan bankalar, atıl durumlardaki tasarrufları ve diğer fonları, geniş ve çeşitli kaynak yaratma kapasiteleri sayesinde yatırımlarda ve ihracatta kullanılabilen uzun vadeli fonlara dönüştürebilirler.

Ekonomideki kaynak ve gelir dağılımını etkilemesi, kaydi para yaratabilmesi, ekonomik istikrarı etkileyerek enflasyonist ve deflasyonist baskılara neden olması, faaliyetlerini kendi özkaynaklarından çok birikim sahiplerinden mevduat ve diğer isimler altında topladığı fonlarla sürdürmesi, başarısızlığının ve yaşadığı bunalımların tüm ekonomiye yansması gibi nedenler bankalar üzerinde bir denetim mekanizması kurmayı gerekli kılmıştır.

Bankaların devlete ve mudilere karşı, ayrıca kredi kullandığı diğer kurumlara ve bankalara karşı parasal yükümlülükleri bulunmaktadır. Ülkemizde ve dünyanın pek çok ülkesinde yaşanan banka ve bankerlik olayları, tarafların bankacılık kesimine zaman zaman güvensizlik içinde bakmalarına sebep olmuştur. Bankalarca üstlenilen sorumlulukların yerine getirilip getirilemeyeceği (zamanında ve gereken miktarda) hakkında insanların aklını kurcalayan sorulara cevap aranmış ve bu cevap da genellikle devletten beklenmiştir. Durum böyle olunca, halkın ekonomik yaşamın vazgeçilmez unsurları olan bankalara olan

* Bu makale doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr, Banka Müdürü, levents@garanti.com.tr

güvenin tekrar kazanılması, uluslararası finansal ilişkilere daha rahat girebilmesi gibi amaçların gerçekleştirilebilmesi için denetim yapmak ve yaymak zorunlu hale gelmiştir.

Denetim konusunda genellikle üç tarafın faaliyetlerinden söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi bankaların iç denetim faaliyetidir. İç denetim, banka genel kurulu, yönetim kurulu ve teftiş kurulları aracılığı ile yapılan iç denetimdir. Ancak, çağımızda otomasyonun artması ve bu teknolojik gelişimin bankacılık sektöründe yaygın bir şekilde uygulamaya konulabiliyor olması iç denetimin bilinen klasik uygulama şeklini değiştirmektedir. İkinci ve üçüncü olarak bahsedeceğimiz tarafların faaliyetine dış denetim demek mümkündür. Bunlardan birisi devletin bankalar üzerindeki kamu denetimidir. Devlet bu fonksiyonunu ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilen çeşitli organlar aracılığı ile yapmaktadır. Bunların dışında merkez bankaları, hazine ve bankaların oluşturduğu birliklerin geldiğini söyleyebiliriz. Dış denetimi yapan diğer taraf ise bağımsız denetim kuruluşlarıdır. Bunlar kendilerine bir müşteri gibi başvuruda bulunan bankaların finansal ve yönetsel açıdan durumlarını denetlemektedir.

Etkin bir iç denetim ve risk yönetim sistemi, banka yönetiminin en önemli unsuru ve aynı zamanda bankacılık faaliyetlerinin tam ve güvenli olarak sürdürülmesi için gerekli bir yapıdır. Güçlü bir iç denetim sistemi, bankanın amaçlarına ulaşılması, uzun dönemli kar hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve güvenilir mali ve idari raporlamanın sürdürülmesi için gereklidir. İç denetim sistemi aynı zamanda, bankaların hem ilgili yasa ve yönetmeliklere hem de kendi politika ve yöntemlerine uyumlu olarak faaliyet göstermesine ve bankanın ticari itibarını olumsuz etkileyebilecek beklenmedik risklerin en aza indirilmesine yardımcı olur.

Bu çalışmada İç denetim kavramı ve Türk bankacılık sektöründe etkin bir iç denetim sistemi uygulamasında karşılaşılan sorunlar hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

1. İç Denetim Kavramı

Denetim, Latince Audire, İngilizce audit (işitmek, incelemek, anlamak) kelimesinin Türkçe karşılığı olup, Türk Dil Kurumu tarafından, bir işin doğru ve yönetime uygun olarak yapılıp yapılmadığını incelemek, teftiş etmek, kontrol etmek anlamında tanımlanmıştır (Örenay, 2005: 1). İç denetim, bir kuruluşun faaliyetlerine değer katmak ve bu faaliyetleri geliştirmek üzere tasarlanmış, bağımsız ve nesnel bir sağlama ve danışmanlık faaliyetidir. Risk yönetimi, kontrol ve kurumsal yönetim süreçlerinin değerlendirilmesi ve etkinliğin geliştirilmesinde sistematik ve disiplinli bir yaklaşım sunarak kuruluşun hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunur (Basel Komite, 2001: 2).

Modern iç denetim oluşumu, 1941 yılında İç Denetçiler Enstitüsünün (Institute of Internal Auditors) kurulmasıyla gerçekleşmiştir. İç denetimin Sorumlulukları Hakkında Tebliğ İç Denetçiler Enstitüsü tarafından 1947 yılında yayınlanmıştır. İç Denetim Mesleki Uygulama Standartları ise aynı Enstitü tarafından 1978 yılında yayınlanmıştır (Yörüker, 2003: 1). Bununla birlikte, özellikle son yıllarda denetçiler, yöneticiler ve muhasebeciler iç denetimi tanımlamaya, irdelemeye, rapor etmeye ve mevcut denetim sistemlerini iyileştirmeye yönelik çalışmalarını arttırmışlardır. Bu kapsamda iç denetimi tanımlamaya yönelik olarak dört ayrı meslek kuruluşunun yapmış olduğu çalışma sonuçları rapor halinde yayınlanmıştır. Bilgi Sistemleri Denetim ve Kontrol Kurumu (ISACF) tarafından 1995 yılında yayınlanmış olan COBIT Raporu, İç Denetçiler Enstitüsü Araştırma Kurumu (IIARF) tarafından 1991 yılında yayınlanan ve 1994 yılında revize edilen SAC Raporu, Treadway Komitesi (TC) tarafından 1992 yılında yayınlanan COSO Raporu ve Amerikan Yeminli Muhasipler Kurumu (AICPA) tarafından 1988 yılında yayınlanan 55 no.lu, 1995 yılında yayınlanan 78 no.lu tebliğler, iç denetim kavramını ağırlıklı olarak mesleki perspektife dayalı olarak tanımlama amacı güden çalışmalardır (Colbert ve Bowen, 1998: 1).

İç denetimin günümüzdeki anlamına aşağıda belirtilen aşamalardan geçerek ulaştığı görülmektedir (Pickett, 2003: 2):

- Kurum içinde iç işlemlerin çek edilmesi süreci,
- İşlem bazlı sürekli denetim anlayışı,
- İstatistik yöntemler kullanarak denetim,
- Olasılık esasına dayalı bir yaklaşımla denetim,
- Anlık belirli noktaların çek edilmesine yönelik denetim,
- Risk analizine dayalı denetim,
- Sistem tabanlı yaklaşımla denetim,
- İdari işlemlerin de denetim kapsamına dahil edilmesi,
- Yönetim denetimi,
- Risk odaklı denetim.

Görüldüğü üzere risk odaklı iç denetim günümüzde denetim anlayışının en yeni ve son şeklini teşkil etmektedir. İç denetim, günümüz işletmelerinin ihtiyaçları dikkate alındığında geriye dönük klasik denetimi kapsamakla birlikte, mutlaka ileriye dönük olmalı, daha iyiye ve yeniliğe dayalı değişimi hedeflemelidir. Maliyet düşürücü, yenilik getirici, sistemleri sorgulayıcı, iş ve hizmetlerin kalitesini yükseltici, eğitici, etkin, ekonomik ve verimliliği arttırıcı olmalıdır. Değişime ve yeniliklere açık ve dinamik, idarenin iş ve işlem akışlarına, iç kontrol mekanizmalarının ve idari sistemlerin çalışmalarına bağlı olarak doğabilecek riskleri proaktif biçimde önceden öngörebilecek yapıda olmalıdır. Doğabilecek risklere ilişkin proaktif tedbirleri almayı amaçlayan, çağdaş ve uluslararası standartlara uygun, kaliteli ve üstün vasıflı objektif bir denetim niteliği taşımaktadır (Aksoy, 2002: 62).

2. İç Denetimin Amacı ve İç Denetimi Gerektiren Nedenler

İç denetim, işletme faaliyetlerinin amaç ve politikalara, kalkınma planına, programlara, stratejik planlara, performans programlarına ve mevzuata uygun olarak planlanmasını ve yürütülmesini, kaynakların etkili, ekonomik ve verimli kullanılmasını, bilgilerin güvenilirliğini, bütünlüğünü ve zamanında elde edilebilirliğini amaçlar. İç denetim, nesnel güvence sağlamanın yanında, özellikle risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerini geliştirmede idarelere yardımcı olmak üzere bağımsız ve tarafsız bir danışmanlık sağlar. Danışmanlık hizmeti, idarenin, hedeflerini gerçekleştirmesini sağlamaya yönelik prosedür ve uygulamaların sistemli ve düzenli bir biçimde değerlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunması yoluyla gerçekleştirilir (Maliye Bakanlığı, 2005). İşletme kapsamında sürdürülen iç denetim faaliyetlerine gereksinim duyuran nedenleri aşağıda belirtildiği gibi sıralamak mümkündür:

2.1. Sorumluluk ve Hesap Verebilme

Her işletmede, yöneticiler sahip oldukları yetki ve sorumluluklarının bir kısmını kendilerine bağlı olarak çalışan kişilere devrederler. Tüm yöneticilerin çalışanların görevlerini etkin ve verimli bir biçimde yerine getirip getirmediğini ve işletmenin hedeflerinin de bir parçasını oluşturan bireysel hedeflere ulaşım ulaşıp ulaşmadıklarını öğrenmesi gereklidir. Sözkonusu bilgilenme faaliyetinde ne yöneticilerin kişisel çabaları, ne de astların kendi faaliyetlerini raporlamaları sırasında mevcut olan çıkar çatışması nedeniyle astların düzenledikleri raporlar tam olarak yarar sağlamaz. Bu nedenle sistemlerin, usullerin, kontrollerin değerlendirilmesi ve verimliliği ile hedeflere ulaşım ulaşılmadığının belirlenmesinde, iç denetçiler bilgi toplama, şartları analiz etme ve problemleri tanımlama konularındaki mesleki yeterlilikleri nedeniyle belirtilen işlemleri yöneticilere vekaleten yaparlar. Bununla birlikte sözkonusu değerlendirme görevi ölçme, onaylama ve tavsiyelerle sınırlıdır. İç denetçilerin yönetimin yerine geçerek çalışanları görevlerini tanımlamamaları gereklidir. Aksi halde sahip olmaları gereken en temel özellik olan nesnellik kaybederler. İç denetçiler temel olarak üst düzey yöneticiler de dahil olmak üzere her kademedeki yöneticilerin görevlerini yerine getirmekteki performanslarını yönetim kurulu adına incelerler. İşletmedeki iç denetçilerin yönetim kurulu ile doğrudan ilişki kurabilmelerine imkan veren bir yönetmeliğin bulunması ve yönetim kuruluna sunulacak tüm hususların üst yöneticilerle karşılıklı olarak tartışılması iç denetçilerin, denetim bulgularını ve değerlendirmelerini herhangi bir endişeye maruz kalmadan yönetim kuruluna ya da denetim komitesine sunabilmelerini sağlar (Akarkarasu, 2000: 11). Ayrıca yönetim kurulu üyeleri, çoğu zaman üst yönetimin kararları ya da teklifleri hakkında değerlendirme yapabilecek bilgiden yoksundurlar. Yönetim kurulu üyelerinin gerek ortaklara gerekse kamuya karşı sorumlulukları dikkate alındığında, işletmenin faaliyetleri hakkında elde edecekleri nesnel ve güvenilir bilgiler ışığında üst yönetimin kararları ya da tekliflerini değerlendirebilmeleri gereklidir. İşte bu aşamada iç denetçiler gerekli incelemeleri yapar, bilgileri bir araya getirir ve sonuçta hazırladıkları raporlar ile yönetim kurulunun nesnel ve güvenilir bilgi alma ihtiyacını karşılarlar.

2.2. Vekalet Teorisi

Günümüzde ticaretin büyük ölçülere ulaşması beraberinde şirketlerin de ölçülerinin ve ölçeklerinin büyümesine yol açmıştır. Bu nedenle, aynı zamanda yönetici olan işletme sahibinin yerini büyük ölçüde profesyonel yöneticiler almışlardır. Yöneticiler, görevleri karşılığında uzun vadede daha fazla ücret alma temel güdüsüyle hareket eden ve bu yüzden çoğu zaman işletme sahipleri ile çatışabilecek kişisel amaç ve hedefleri bulunan kişilerdir. Bu nedenlerle, işletme sahipleri yöneticilerin emanet ettikleri kaynakların etkin ve verimli olarak kullanımı hususunda endişe duyarlar. Bununla birlikte işletme sahiplerinin yöneticilerin görevlerinin yerine getirip getirmediği hususlarında yeterli değerlendirmeleri yapacak zamanları ya da teknik ve metodolojik bilgileri yoktur. İşletme sahipleri ve yöneticiler arasındaki bu ilişki vekalet akdine benzetilmiştir. Bu kapsamda bir vekil olarak görev yapan yöneticinin sözkonusu ilişkiden doğan borçlarını yerine getirmesi sırasında ortaya çıkabilecek düzensizlikler hakkındaki işletme sahibinin şüphelerini ortadan kaldıracak en önemli kontrollerden biri yapılacak olan iç denetimlerdir. Bağımsız ve nesnel bir biçimde gerçekleştirilen ve tatmin edici sonuçlar

veren denetimler, yöneticilerin, taşıdıkları sorumlulukları yerine getirdikleri hususunda işletme sahiplerini daha kolay ikna etmelerini sağlar. Bu kapsamda iç denetçiler finansal ve finansal olmayan işlem ve olaylara konu olan denetimler ile işletme sahibi ve yöneticiler arasındaki potansiyel çıkar çatışmasını önlerler (Akarkarasu, 2000: 12).

2.3. Yönetime Danışmanlık ve Yardım

Modern bir iç denetçi yönetime yardımcı olacak nitelikte eğitim ve deneyime sahiptir. Yetişmiş iç denetçiler işletmedeki hata ve hileleri açığa çıkarmak yanında, ileride benzer sorunlarla karşılaşılmasını için yöneticilere danışmanlık ve eğitim hizmeti de verebilirler. Amerikan İç Denetim Enstitüsünün kabul etmiş olduğu tanımda da ifade edildiği üzere "iç denetim bir kuruluşun faaliyetlerine değer katmak ve bu faaliyetleri geliştirmek üzere tasarlanmış, bağımsız ve nesnel bir sağlama ve danışmanlık faaliyetidir." Başta Bankacılık Gözetim Komitesi, iç denetim bölümü için özellikle önem arz eden yansızlık ve nesnellik ihtiyacının, iç denetim bölümünün, aynı zamanda, iç kontrollerin geliştirilmesi konusunda üst yönetime müşavirlik veya danışmanlık yapmasına engel olmadığını belirtmektedir (Basel Komite, 2001: 2). İç denetçilerin belirtilen nitelikte bir faaliyet yerine getirebilmeleri için planlama, organizasyon, yönetim ve kontrol konularında bilgi sahibi olmaları ve olayları profesyonel bir yönetici gözüyle değerlendirebilmeleri gerekmektedir. Bu niteliklere sahip olan iç denetçiler, yönetim merkezli denetçi olarak adlandırılmaktadırlar.

2.4. Tasarruf İhtiyacı

Profesyonel olarak yürütülen denetimler sonunda tespit edilen eksikliklerin düzeltilmesi konusunda da işletmeler maddi açıdan büyük tasarruflar sağlamak ve kazançlar elde etmektedirler. Maddi kayıpların ortaya çıkarılması ve düzeltilmesi bazen iç denetim biriminin yıllık maliyetini karşılayacak büyüklükte olabilmektedir (İç Denetim Enstitüsü, 1995: 7).

2.5. Hileli İşlemlere Karşı Korunma İhtiyacı

Günümüzde, özellikle halka açık şirketlerde küçük pay sahiplerinin kar payı alma gibi ortaklık haklarını tehdit eden en büyük tehlike işletmelerde meydana gelen hileli işlem ve eylemlerdir. Bu hileli işlemlerin en tipik örneği halka açık şirketlerde, büyük pay sahibi aile ya da kişilerin sahip oldukları diğer şirketler, küçük pay sahiplerinin ve işletmenin zararına olarak, işletme karının örtülü olarak aktarılmasına yönelik yaptıkları işlemlerdir (Akarkarasu, 2000: 13). Bununla birlikte, giderek karmaşık hale gelen finansal araçlar ve finansal pazarlara bağlı olarak, şirket dışından kişilerin yapmış oldukları incelemeler ile bu tür usulsüzlükleri ve hileli eylem ve işlemleri tespit etmeleri olasılığı azalmakta ve daha maliyetli hale gelmektedir. Bu nedenlerle, küçük pay sahiplerinin yönetsel açıdan herhangi bir hakimiyet sağlayamadıkları şirketlerde iç denetim birimlerinin bir diğer önemli görevi de işletme bünyesinde, çalışanlar, yöneticiler ve hatta yönetim kurulu üyeleri tarafından yapılabilecek hileleri tespit etmek ve bunların meydana gelmesinin önlenmesi için tavsiyelerde bulunmaktır.

Hileli eylem ve işlemler işletmenin çıkarı ya da zararı için işletme içinden kişilerce gerçekleştirilmiş olabileceği gibi işletme dışından kişilerce de gerçekleştirilebilir. Söz konusu hileli işlemlerin ve işlemlere konu olan şirketlerin niteliklerinin tespit edilmesi amacıyla yapılan çalışmalar arasında en yeni tarihli ve kapsamlılarından biri, bilinen adıyla Treadway Komisyonu, COSO tarafından oluşturulan bir araştırma grubunun 30.11.1999 tarihli "Hileli Finansal Raporlama: 1987-1997 Amerikan Halka Açık Şirketlerinin Bir Analizi" başlıklı raporudur (Akarkarasu, 2000: 13).

3. İç Denetim Faaliyetinin Nitelikleri

İç denetim bir işletmedeki;

- Finansal ve operasyonel bilginin doğru ve güvenilir olup olmadığı,
- İşletmenin risklerinin tanımlanmış ve asgariye indirilmiş olup olmadığı,
- Dış düzenlemelerin ve kabul edilen iç politikaların ve usullerin izlenip izlenmediği,
- Tatmin edici standartların oluşturulup oluşturulmadığı,
- Kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı,
- İşletmenin hedeflerine etkin bir biçimde ulaşıp ulaşılmadığı,

hususlarının belirlenmesi ve işletmenin yöneticilerinin ve diğer üyelerinin görev ve sorumluluklarını etkin bir biçimde yerine getirmelerinde destek olmak amacıyla tüm işlemlerin ve kontrollerin iç denetçilerce, nesnel ve sistematik bir şekilde gözden geçirilmesi ve onaylanmasıdır. Söz konusu tanımın daha iyi anlaşılabilmesi için unsurlarına ayrılarak açıklanması yerinde olacaktır (Akarkarasu, 2000: 19).

Sistemik ve Nesnel Onay; Ekonomik bilgilerin, onun üretildiği sistem ve süreçle birlikte incelenmesi denetimin belirli bir süre içindeki faaliyeti içerdiğini açık bir şekilde göstermektedir. Bu bakımdan denetimi

bir süreç olarak tanımlamak uygun olur. Aynı zamanda denetimin tüm aşamalarında planlı, mantıklı ve bilimsel çalışmaların yapılacak olması onun sistematik bir süreç özelliğini kazanmasını sağlar (Çömlekçi ve Erdogan, 1996: 6). İç denetim, konusuna tam olarak hakimiyeti ve iç denetim standartlarının öngördüğü gerekliliklere uygunluk yeteneğini ifade eder. Bu yetenekler iç denetçinin finans, muhasebe ve denetim konularına ek olarak yönetim ve sosyal ilişkilerde de yeterli bilgi ve deneyime sahip olmasını gerektirir (Kurban, 1997: 24). Bu kapsamda nesnel onay için:

- İç denetçinin, iç denetim konusunda yetkin bir kişi olması gereklidir.
- İç denetçilerin bağımsız görüş oluşturabilmeleri için denetledikleri süreçlerin oluşturulması ya da uygulanması aşamalarına katılmamaları gereklidir.
- İç denetçinin şirket organizasyonu içerisinde bağımsız bir konuma sahip olması gerekir.

İç denetçi bulgularını açıklıkla sunamıyor ve bulgularını sonuçları objektif olarak değerlendirmede kullanamıyorsa, işletmenin amaçlarına etkin bir biçimde ulaşmasında yönetime yardımcı olamıyor demektir. Bu nedenle iç denetim birimi raporlarını, bu raporlarını değerlendirebilecek ve gerekliliklerini yerine getirebilecek yetkiye sahip bir yöneticiye ve özellikle denetim komitesine sunmalıdır (Kurban, 1997: 25).

- *Tüm İşlemler*; İç denetçilerin mesleki faaliyetleri sırasında herhangi bir kısıtlama getirilmesi kabul edilemez. Bu kavram, tüm finansal ve finansal olmayan işlemlerin gözden geçirilmesi yanında tüm çalışanlara, ürünlere, kayıtlara ve imkanlara sınırsız olarak erişimi kapsar (Kocabay, 1998: 12).
- *Doğru ve Güvenilir Bilgi*; Yöneticilerin karar almalarında kullanılan finansal ve operasyonel bilgilerin doğru, tamamlanmış, güvenilir, yararlı ve zamanında verilmiş bilgiler olup olmadığının gözden geçirilmesini ifade eder (Çağrı, 1999: 14).
- *Risklerin Tanımlanması ve En Aza İndirilmesi*; İşletmenin potansiyel kayıplarını ifade eder. İşletmelerin yetersiz kontroller nedeniyle yüz yüze kaldığı riskler çok fazladır. Bu risklerin sebebi önemli görev ve yetkilerin birbirinden ayrılmasındaki başarısızlıktan, kurumsal çıkar çatışması politikası oluşturmaktaki başarısızlığa kadar uzanır. İç denetçilerin bu tür tehlikelere karşı, riskler ortadan kalkana kadar gerekli inceleme ve denetimleri yapmaları gereklidir.
- *Hukuka ve İşletme İçi Kural ve Usullere Uygunluk*; İç denetçiler, işletmenin politikalarının, usullerinin ve kurallarının yeterli olup olmadığını ve yararlı amaçlara hizmet edip etmediğini de belirlemesi gerekir. Denetçiler, sözkonusu kural ve usullere uyulup uyulmadığını denetlemekle birlikte bu usul ve emirlerin uygunluğunu da incelemesi kendilerinden beklenir (Sezer, 2001: 20).
- *Kaynakların Etkin ve Verimli Olarak Kullanılması*; Denetçinin, yönetime emanet edilen personel, fon, araç ve diğer kaynakların en iyi ve masrafsız şekilde kurulduğundan emin olması gereklidir.
- *İşletmenin Amaçlarına Etkin Bir Şekilde Ulaşması*; İşletmenin daha önce belirlenen amaçlara ve hedeflere ulaşip ulaşmadığının belirlenmesini ifade eder. Yukarıda yer alan tanım, iç denetçiye konulan kuralları sorgulaması, tahminlere ulaşmayı engelleyecek eksikliklerin belirlenmesi, yalnızca risklerin belirlenmesinden çok neyin yanlış olduğunun açıklanması görevlerini de yüklenmektedir.

4. Banka İşletmelerinde Etkin Bir İç Denetim Sistemine İhtiyaç Duyulmasının Nedenleri

Özellikle son yıllarda bankacılık sektöründe önemli problemlerin bir çoğunun yetersiz iç kontrol sistemlerinden kaynaklandığı, dünyaca ünlü bazı bankaların yetersiz iç kontrol sistemleri bulunması nedeniyle hem finansal kayıplara uğradıkları hem de itibar kaybettikleri görülmüştür (Wesberry, 1996: 1).

1995 yılında Japon Daiwa Bankasının ve İngiltere'nin en eski (232 yıllık) ve itibarlı bankalarından Baring Bankasının uğradığı birer milyar doların üzerindeki kayıpla sonuçlanan olaylar, bu bankalarda etkin iç kontrol sistemlerinin kurulmamış olmasından kaynaklanmıştır (Mandora, 1997: 3). Her iki bankada da yeterli ölçüde iş bölümünün bulunmaması nedeniyle bankanın fonları üst yönetime rapor edilmeden riskli yatırımlara yönlenebilmiştir (Brauchli, 1995: 6). Baring Bankasının Nick Leeson isimli çalışanı bankanın büyük miktardaki fonlarını yatırım politikalarına aykırı şekilde riskli future yatırımlarına yönlendirirken, bu yatırımı üst yönetimden yanlış kayıt kullanarak gizlemiştir. Neticede, Nick Leeson yatırım işlemlerinde sorumlu olduğu halde kayıtlara erişim imkanına da sahip olması nedeniyle gerçekleştirdiği gizli işlemlerle banka yönetiminin haberi olmadan bankayı bir milyar dolar zarara uğratmış ve bankanın iflasına yol açmıştır. Eğer iç kontrol sisteminin genel kontrol amaçlarından olan görevlerin ayrımı ilkesine uyulmuş olsaydı Nick Leeson kendi başına hareket edemeyecek ve Baring Bankası da batmayacaktı (Brauchli: 1995, 6). Bu olaylar başka pek çok banka da yaşanmakta olup, bankalarda iç kontrol sistemlerinin etkinliğini yitirmesinden kaynaklanan ve banka varlıklarının kaybıyla sonuçlanan olayların nedenleri beş ayrı grupta kategorize edilebilir. Bunlara aşağıda yer verilmiştir (Mandora, 1997: 4):

- Bankalarda güçlü bir kontrol kültürü oluşturulamamış olması ve bu konuda yönetimin önderlik yapmaması,
- Bazı banka faaliyetlerindeki risklerin yeterince değerlendirilmemiş olması,
- Bankada görevlerin ayrımı, doğrulama, mutabakat, performans değerlendirme gibi anahtar iç kontrol faaliyetlerinin bulunmaması veya kesintiye uğramış olması,
- Denetim programlarının yetersiz olması veya etkin olmaması ve diğer yönetsel gözetim faaliyetlerinin yetersiz oluşu.

Etkin olarak işleyen bir iç kontrol sistemi yukarıda anlatılan nedenlere ve diğer nedenlere dayalı olarak ortaya çıkabilecek problemleri büyük ölçüde giderebilir. Son yıllarda iç kontrol sistemlerinin iyi işlememesine dayalı olarak görülen banka zararlarının önüne geçebilmesi, bu olaylardan alınan derslerden çıkan ve yukarıda gruplandırılan nedenlerin hepsinin yok edilmesi ile mümkündür. Bunun yapılabilmesi ise, etkin olarak işleyen bir iç kontrol sisteminin kurulmasına bağlıdır. Geçmişte iç kontrol sistemleri hata, hile ve suiistimalleri önlemeye yönelik olarak oluşturulurken, günümüzde bu çerçevede oldukça genişlemiş ve bankaların karşılaştığı tüm risklerin de iç kontrol sistemi tarafından azaltılması temel hedefler arasında kabul görmektedir. Öyle ki, günümüzde bankaların koydukları hedeflerin gerçekleştirmelerinde ve bankanın finansal açıdan sağlığını muhafaza edebilmelerinde iç kontrol süreci kritik bir rol almaktadır.

Bankalarda iç kontrol birimlerini saptamak ve kurmak yönetim kurullarının görevleri arasında sayılmaktadır. İç kontrol birimlerinin oluşturulması ve daha sonra gelecek olan bağımsız denetimin esas yapılış nedenlerinin, banka bünyesinde kişisel çıkar sağlayan insanları ve yolsuzluk yapanları bulup ortaya çıkarmak olmadığı, aslında bunun zayıf insanı kötü bir şey yapmaya teşvik etmekten, güçlü insanları fırsatçı olmaktan ve masum insanları da zan altında bulunmaktan korumak amacıyla yapıldığı vurgulanmaktadır (Marshall, 1986b: 319). Etkin bir iç kontrol sistemine, bankalara başlıca sekiz noktada sağladığı faydalar nedeniyle ihtiyaç duyulmakta olup, bu noktalara aşağıda yer verilmiştir (Wesberry, 1996: 3):

- Etkin bir iç kontrol sistemi banka yönetimin de önemli bir parçasıdır,
- Etkin bir iç kontrol sistemi banka faaliyetlerinin güvenli bir şekilde gerçekleşmesini sağlar,
- Etkin bir iç kontrol sistemi banka kuruluş amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunur,
- Etkin bir iç kontrol sistemi uzun dönemli karlılık hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlar,
- Etkin bir iç kontrol sistemi finansal ve yönetsel raporlamada bilgilerin güvenilirliğini sağlar,
- Etkin bir iç kontrol sistemi yasalara, düzenlemelere, politikalara, planlara ve iç prosedürlere uyulmasına katkıda bulunur,
- Etkin bir iç kontrol sistemi beklenilmeyen zarar ve kayıpların oluşması riskini azaltır,
- Etkin bir iç kontrol sistemi bankanın itibarının zedelenme riskini azaltır.

5. Türk Bankacılık Sektöründe Etkin Bir İç Denetim Sistemi Uygulamasında Karşılaşılan Sorunlar

Bir ekonomide mali sistem, mali araçlar, mali araçlar ve mali piyasalardan oluşur. Mali sistemin temel unsurlarından biri de bankacılık sektörüdür. Bankacılık sektörü, mali sistem içerisinde üzerinde kurulu olduğu ödemeler sistemi aracılığı ile tasarrufların dönüştürülmesinde kaynak aktarımına aracılık eden bir sektördür. Finans sisteminin banka ağırlıklı bir yapıya bürünmesi ve finansman gereksiniminin büyük ölçüde bankalar tarafından karşılanması gereğinin ortaya çıkması, mali sistemin işlevlerini tam olarak yerine getirmesini engellemiş ve bankacılık sisteminde sağlıklı bir yapılaşmaya neden olmuştur. Bu yapılaşma bankaların risk alanlarının daralmasını ve sermaye yapılarının güçlendirilmesini olumsuz yönde etkilemiştir (Ünal ve Keskin,1997: 10).

1980'li yıllardan bugünlere değin bankacılık sektörünün başlıca sorunları, ekonomik gelişmedeki istikrarsızlık, yüksek kaynak maliyeti, haksız rekabet koşulları, hızlı teknolojik gelişme ve hizmet teknikleri karşısında mevzuatın yetersiz kalması gibi hususlardan kaynaklanmaktadır. Bankacılık sektöründe yaşanan bu sorunlar bankalarda etkin bir iç denetim sistemini gerekli kılmaktadır. Banka işletmelerinde etkin bir iç denetim sisteminin zorunlu kılan nedenleri aşağıda maddeler halinde belirtilmiştir (Ünal ve Keskin, 1997: 11):

- Enflasyon ve istikrar Kararlarına Bağlı Sorunlar,
- Yüksek Kaynak Maliyeti,
- Bankacılık Sektörünün Düzenlenmesinden Kaynaklanan Sorunlar,
- Özkaynak Sorunu,
- Hızlı Teknolojik Gelişmelere Bağlı Sorunlar,

- Kamu Menkul Değerlerinin Konsolide Banka Bilançosundaki Payının Artması,
- Ticari Bankaların Kaynaklarının Dönüşüm Hızının Düşük Olması,
- Bankaların Açık Pozisyon Sorunu,
- Bankacılık Sektöründe Gözetim ve Denetimin Yetersiz Olması,

5.1. Enflasyon ve İstikrar Kararlarına Bağlı Sorunlar

Türk ekonomisi 1980'den beri serbest piyasa mekanizmasına geçiş ve dışı açılma yönünde bir aşama kaydetmiş olmakla birlikte genişleyen kamu finansman açıkları nedeniyle kronikleşen yüksek enflasyonun etkisi altında kalarak istikrarlı bir gelişme sürecine girememiştir. Yüksek enflasyon ve ekonomik konjonktürdeki dalgalanmalar döviz kuru ve faiz riskini arttırırken sektör büyük ölçüde nakde dayanan öz varlıklarını enflasyona karşı korumada zorlanmıştır (Parasız, 2000: 125). Yüksek oranlı enflasyon dönemlerinde bankacılık sektörü, son derece ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Enflasyon dönemlerinde bankaların nominal olarak artmış görünümün karları, gerçekte (reel olarak) azalmakta ve özkaynaklarının reel büyüklüğü düşmektedir. Enflasyonist koşullar, bankaların kaynak maliyetlerini ve işletme giderlerini arttırmakta, yükselen kaynak maliyetlerinin etkisiyle artan kredi faizleri, özellikle düşük riskli plasman olanaklarını daraltmaktadır.

Hızlı enflasyon dönemlerinde bankacılık sektörünü etkileyen diğer önemli bir sorun ise problemlili kredilerin artmasıdır. Özellikle, artan faiz yükü, banka alacaklarının tahsilini sınırlandırıcı bir etki yaratmaktadır. Vadesinde ödenmeyen alacaklar banka kaynaklarının akışkanlığını azalttığı gibi kaynak maliyetinin artması sonucunu da vermektedir. Dolayısıyla enflasyonun aşağı çekilmesi ile hem banka kredileri donmuş karakterinden kurtulacak, hem de tahsili gecikmiş alacakların kaynak maliyetine yansıyan yükü azalmış olacaktır. Bankaların ise takipteki alacaklarını teminat yönünden güçlendirmesi, yeni risklerin oluşmaması içinde gereken tedbirleri alması gereklidir. Ülkemizde son zamanlarda enflasyon oranlarında hızlı bir düşüş meydana gelse de yine de gelişmiş ülkelere göre hala yüksek bir oranda seyretmektedir. Bankacılık sektörünün global bir ortamda faaliyet göstermesi nedeni ile ülkemizde hala yüksek sayılabilecek enflasyonun banka işletmeleri üzerindeki etkisini indirgeyebilmek için iyi bir iç kontrol ve risk yönetimine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle yüksek enflasyon dönemlerinde problemlili kredilerin artması risk yönetimi açısından büyük önem arz etmekte olup bankaların vermiş oldukları kredilerin yakından takip edilmesi ve erken uyarı sinyalleri sisteminin etkin olarak kullanılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Sezal, 2002:33).

5.2. Yüksek Kaynak Maliyeti

Bilindiği gibi ticaret bankalarını fon kaynaklarının en önemlisi topladıkları mevduatlarıdır. Son yıllarda mevduat dışı fon temininde kaydedilen gelişmelere rağmen mevduat yine de sektörün kaynakları arasında önemini korumakta ve mevduata uygulanan faiz oranları kaçınılmaz biçimde, enflasyon oranları ile yakın ilişki sürdürmektedir. 1 Temmuz 1980'den itibaren serbest faiz sistemine geçilmesi ile faizler enflasyon paralelinde seyretmeye başlarken mevduat kompozisyonunun vadeli lehine gelişmesi sonucu mevduatın maliyeti önemli ölçüde artmıştır. Bu gelişme, serbest piyasa ekonomisi gerçeğinin doğal bir sonucu olmasına rağmen, kaynak maliyeti toplam disponibilitate ve mevduat munzam karşılığı ayırma zorunluluğu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu primleri yüzünden yükselmektedir (Erzan, 2001: 6). Ayrıca Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, diğer giderler, Kaynak Kullanım Destekleme Fonu primleri, gider vergisi kesintileri, kredinin maliyetini yükselten diğer unsurlardır.

Bankaların yüksek maliyetlerle topladıkları mevduat kaynağının karşılık, disponibilitate vb. ayırmaları sonucu ancak bir bölümünü kendi inisiyatifleri doğrultusunda değerlendirebilmeleri nedeniyle, mevduat faizi ile bankaların plase edilebilir kaynaklarının maliyeti arasında önemli bir marj oluşmakta, böylece bankalar hakkında yüksek maliyette fon aktaran verimsiz kuruluşlar imajı oluşmaktadır. 1980 öncesi koşullarda mevduat toplayabilmek için şube ağını genişletmek ve yeni personel istihdam etmek rasyonel kabul ediliyordu. Oysa 1980'li yıllardan itibaren, reel pozitif faiz politikası, otomasyonda gelişmeler bir çok şubeyi rantabl olmaktan çıkarmıştır. Bu nedenle, bir ara özellikle büyük bankalar işletme giderlerini azaltmak amacıyla şube kapatma ve personel sayısında indirim politikası izlemişlerdir. Ancak, son yıllarda bir yandan banka sektörüne girişlerin hükümet tarafından engellenmesi, diğer yandan sanayileşmenin Anadolu'ya yayılması mevcut bankaların şube sayılarını yeniden arttırma politikası izlemelerine neden olmuştur. Bunun yanında son yıllarda bankalar otomasyona yönelik yatırımlar yapmaya başlamışlardır. Bu da bankaların kısa vadede işletme giderlerinin önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Bankacılık sektörü otomasyonda kısa zamanda büyük atılımlar yapmıştır. Özellikle ATM sayısında hızlı bir artış olmuştur. Ancak genellikle bankalar, aynı gruba bağlı bankalar dahi ATM ağını kendisi kurma yolunu seçmiş ve bu da işletme giderlerini arttırmıştır (Parasız, 2000: 126).

Faiz maliyeti ile kredi faizi arasındaki marjı etkileyen diğer bir faktör dolaylı vergilendirme diyebileceğimiz mevduat munzam karşılıkları ile disponibiledir. Daha önce de kısaca belirtilen bu kalemler bankaların plase edilebilir kaynaklarını önemli ölçüde azalttığından kredi faizlerini artırıcı unsurlar olmaktadır. Aslında mevduat munzam karşılıkları ve disponibilite yükümlülüğü, para piyasalarında istikrar ve emniyetin sağlanmasına yönelik para politikası araçları mahiyetindedir. Mevduat sigortasının bulunduğu ve bankaların kısa vadeli nakit ihtiyacını karşılamada interbank piyasasının önemli rol oynadığı bugünkü koşullarda uygulanan munzam karşılık ve disponibilite oranları, düzenleyici mahiyetten ziyade kamunun artan fon ihtiyacının bir sonucu olarak görülmektedir (Sezal, 2002:33).

Kamunun banka kaynaklarının belirli bir bölümünü mevduat munzam karşılığı olarak sıfır maliyetle kullanmasının dolaylı bir vergi maliyeti taşımasına karşılık, bu durumun kamuoyu tarafından yanlış algılanması nedeniyle bankalar, karlarına oranla çok az vergi ödeyen, dolayısıyla daha fazla vergilendirilmesi gereken kurumlar olarak görülmektedir. Kaynak maliyetinin yüksek olduğu günümüzde bankalar alternatif kaynak oluşturma arayışı içerisine girmiş ve çeşitli bankacılık enstrümanları ile yeni kaynaklar oluşturmaya başlamışlardır (Örneğin, otomatik ödeme talimatları, kurum maaş ödemeleri, başka banka çek tahsilatları, ihracat-ithalat işlemlerine aracılık etme vb.). Yeni bankacılık enstrümanlarının oluşturulması banka işletmelerini faaliyetlerinin kompleks bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur. Özellikle operasyonel anlamda etkin bir iç denetim ve risk yönetiminin gerekliliği hissedilmiştir. Zaten Basel II kriterleri ile bu durum fark edilmiş ve operasyonel risk için yeni sermaye gereksinimleri getirerek var olan sermaye yeterlilik standartlarını güçlendirme ve alt yapıyı geliştirme anlamında yenilikler getirilmiştir (Sezal, 2002: 34).

5.3. Bankacılık Sektörünün Düzenlenmesinden Kaynaklanan Sorunlar

Özel sermayeli bankalar ile kamusal sermayeli bankalar arasında, yasal ve yönetsel düzenlemelerden doğan bazı farklar bulunduğu gözlenmektedir. Sözkonusu farklılıkların bir kısmı kamusal, bir bölümü ise özel bankaların yararına olarak fırsat eşitliğini zedeleyecek boyutlardadır. Kamusal sermayeli bankaların ana statülerinin, örgütlenme biçimlerinin, personel kadrolarının, sermayelerinin ancak belirli bürokratik aşamalardan geçilerek değiştirilmesi, günümüzde hızlı bir değişim gösteren iktisadi ve mali koşullara uyum sağlanmasını, gerekli önlemlerin ve kararların süratle alınmasını ve rasyonel bir işletmecilik uygulanmasını zorlaştırmaktadır.

Ayrıca, çeşitli yasal ve yönetsel düzenlemeler, kamusal bankalara bankacılık faaliyetleri ile yakından ilgili olmayan birçok görevler vermiş bulunmaktadır. Kamusal sermayeli bankalara verilmiş bulunan bu özel görevler, bu bankaların kaynaklarının ve faaliyetlerinin kısmen de olsa rantabl olmayan alanlara kaymasına yol açmakta ve rekabet gücünü zayıflatmaktadır (Basak Ekonomi Dergisi, 2001: 34).

Çeşitli yasal ve yönetsel düzenlemeler, resmi mevduatın kamusal sermayeli bankalara yatırılmasını zorunlu kılmaktadır. T.C Merkez Bankasının 12.10.1988 günlü ve 7 sayılı Tebliğine göre vadeli ve vadesiz resmi kuruluşlar mevduat hesaplarına uygulanacak yıllık azami faiz oranı %10 oranı aşılmamak üzere serbestçe saptanabilmektedir. Böylece, kamusal sermayeli bankalar, resmi kuruluşların mevduatının çok önemli bir bölümünü düşük maliyetli kaynak olarak kullanabilmektedirler. Bu durum özel bankalara mevduat toplama ve kredi verme konusunda dolaylı olarak kısıtlamalar getirmektedir. Sektöre giriş imkanı 1980'li yıllarda kolaylaştırılmış, ancak son yıllarda kamu otoriteleri tarafından zorlaştırılmıştır. Bu kısıtı aşmak için son yıllarda yatırım bankalarının sayısında önemli artış gözlenmektedir. Sektörden çıkışın kamuoyunda oluşturacağı olumsuz etki nedeniyle pek normal karşılanmamaktadır. Türk banka sistemine giriş ve çıkışın zor olması serbest piyasa koşullarını bozan önemli bir faktördür. Bu durum risk faktörlerine karşı duyarlılığı azaltmakta ve haksız rekabete yol açmaktadır. Çünkü, piyasalara giriş ve çıkış serbestisi rekabetçi piyasaların en önemli kuralıdır. Öte yandan hem bankacılık sektörüne girişin, hem de çıkışın zor olması, hem bazı banka yönetimlerinin aşırı risk almalarını, hem de mevduat sahiplerini banka ayırımı yapmadan yüksek faiz veren bankaya mevduat yatırmalarını teşvik etmektedir. Bu noktada, devlet garantisinin rolünün büyük olduğu düşünülmektedir. Oluşturulan Mevduat Sigorta Fonunun mali açıdan zayıf bankaların bünyelerini kuvvetlendirici, bankaları rehabilitasyona tabi tutucu fonksiyonu vardır. Böylelikle mali açıdan zayıf bankaların sektörden çıkışı sistemin mali istikrarını bozmadan gerçekleştirebilecektir. Ancak, mevduat sigortası sisteminin riskli bankaları teşvik edici yönünün olduğunu da vurgulamakta yarar vardır (Parasız, 2000: 128).

5.4. Özkaynak Sorunu

Türk bankacılık sektörünün önemli bir sorunu özkaynak yetersizliğidir. Sektörde banka sayısı 1980'lere göre artmış olmakla birlikte, bazı yabancı ve milli bankalar hem toplam aktifler hem de öz sermaye büyüklüğü açısından son derece yetersiz olup, bu bankaların fon kaynağı sadece interbank ya da uluslararası finansal piyasalardır. Bu nedenle, bu bankaların gerek iç piyasada, gerekse uluslararası

piyasalarda rekabet edebilme güçleri yoktur. Banka birleşmeleri yoluyla aktif ve sermaye yapılarının güçlendirilmesi bir önlem olarak düşünülebilir. Bir bilançonun aktif toplamından yükümlülükler düşüldükten sonraki kısmı özkaynağı verir. Özkaynak artışı; ödenmiş sermaye, yedek akçe, dağıtılmayan kâr ve varlıkların (menkul, gayrimenkul) değer artışından oluşur. Özkaynağı güçlü olan bankanın piyasa risklerine karşı direnci de yüksek olur. Bankacılık sektörünün diğer bir sorunu, iştiraklere ve sabit kıymetlere yatırılan kaynakların büyüklüğüdür. İştiraklere yatırılan kaynakların birçoğu yeterli getiriye sağlamamaktadır. Geçmişte, sermaye birikiminin yetersiz olması nedeniyle, bankalar iştirakler yoluyla sanayileşmeye önemli katkılarda bulunmuşlardır. Ancak bugün iştirakler bir çok banka için büyük bir yük teşkil etmektedir. 18.06.1999 tarih ve 4389 sayılı yasaya göre bankalar mali kurumlar dışındaki bir ortaklığa öz kaynaklarının en çok %15'i oranında iştirak edebileceği ve bu tür ortaklıkların toplam tutarı banka öz kaynaklarının %60'ı aşamayacağı belirlenmiştir.

Özkaynak sorunu ile ilgili olarak, 1987 yılında sermaye yeterliliği standardı taslağı yayınlamıştır. Standardın giriş bölümünde uygulamada dikkate edilmesi gereken iki nokta ön plana çıkarılmıştır. İlki, sermaye standardının uluslararası bankaların güvenilirliğini ve istikrarını sağlamak için geliştirilmiş olduğu ve yerel bankaların sermaye yeterlilik standartlarına ilişkin bir bağlayıcılığının bulunmadığıdır. Ayrıca, ülkeler arasındaki uygulama farklılıklarını azaltmayı amaçlayan böyle bir standardın uygulanmasında, adalet ve tutarlılığın önemine değinilmiştir. Komite, standardın, G-10 ülkeleri dışındaki ülkeler tarafından da benimsenmesini, bu alandaki entegrasyonu hızlandıracığı için oldukça önemsemektedir (BIS, 1988: 2).

5.5. Hızlı Teknolojik Gelişmelere Bağlı Sorunlar

Hızlı teknolojik gelişme ve dünya finans piyasaları ile entegrasyon sürecinde olan bankacılık sektörü gelişmiş ülkelerde yaygın bir şekilde kullanılan leasing, factoring, forfaiting gibi mali hizmetler; swap, forward, future, option gibi risk yönetim ürünleri ve internet bankacılığı hizmetlerini sunma aşamasına gelmiş bulunmaktadır. Ancak, isimleri sıralanan finansal tekniklerin ve ürünlerin uygulanması ve kurumsallaşmasında bu tekniklerin uygulanması ile ilgili devlet organlarının koordineli bir şekilde çalışmaması, konuyla ilgili bir mevzuat alt yapısının oluşturulmamış olması ve ekonomik istikrarsızlık nedenleriyle iç denetim ve risk yönetimi açısından zorluklar ortaya çıkarmaktadır.

5.6. Ticari Bankaların Kaynaklarının Dönüşüm Hızının Düşük Olması

Mevduatlar, bankaların yükümlülüğüdür. Türkiye'de mevduatların önemli bir kısmının kamu kâğıtlarına (tahvil, bono) dönüşmesi, yüksek enflasyon ve yüksek kur beklentisi, disponibilitate, munzam karşılık ve TMSF kesintileri yüzünden Toplam Kredi/Toplam Aktif oranı, Toplam Mevduat/Toplam Aktif oranının oldukça altında kalmıştır. Ülkemizde ticari bankaların mevduat olarak topladıkları kaynağın hemen hemen yarısını bile krediye dönüştürmediği ve dönüştürdüklerini de yüksek maliyetle yaptığı gözlenmektedir. Toplanan kaynakların krediye dönüştürülmesi konusunda üst yönetim şube çalışanlarına agresif hedefler vermekte, hedef tutturma kaygısı içerisinde olan şube çalışanları ise tahsil kabiliyeti düşük şahıs ya da firmalara kredi kullandırımı yaparak bankanın mali kayıplara uğramasına neden olabilmektedir. Türkiye'nin yıllık ortalama Gayri Safi Milli Tasarruf/GSYIH oranlarının tıpkı OECD ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde olduğu gibi yaklaşık %20 civarında seyrettiği dikkate alınır, Türkiye'deki mevduat yetersizliğinin ortalama tasarruf eğiliminin düşük olmasından değil, milli gelir düzeyinin düşük olmasından kaynaklandığı anlaşılır. Gerçekten, 10.000 dolar kişi başına gelirin %20'si 2.000 dolar yaparken, 30.000 dolar olan kişi başına gelirin %20'si 6.000 dolar yapmaktadır. Buna göre, Türkiye'de mevduatları ve kredileri artırmak için tasarrufları, tasarrufları artırmak için de milli geliri artırmak gerekmektedir (OECD, 1998: 6).

5.7. Bankaların Açık Pozisyon Sorunu

Yabancı para cinsinden pasif kıymetlerle aktif kıymetler arasındaki fark bankaların genelde pozisyon durumlarını gösterir. Bu farkın pasif lehine olarak ortaya çıkması açık pozisyonu ifade etmektedir. Özellikle düşük kur, yüksek faiz uygulamalarına bağlı olarak 1994 krizinin yaşandığı dönem dışında 1990'lı yıllarda bankacılık sektörü önemli kar elde etmiştir. Yüksek faiz düşük kur nedeni ile yabancı para cinsinden kaynakların belirli bir bölümü TL cinsinden kredilerde kullanılmıştır. 1993 yıl sonu rakamlarına göre yabancı para cinsinden pasiflerin %15,4'ü TL cinsinden plasmanlarda kullanılmıştır. Bu durum bağımsız kur ve para politikası uygulama olanağını iyice daraltmıştır. 1994 krizinin ufukta belirmesi üzerine özel sektör bankaları açık pozisyonlarını hızla azaltmaya yönelmişlerdir. Ancak, 1994 yılında IMF'le yapılan stand-by anlaşması sonucu yabancı döviz kurlarının çıpa olarak seçilmesi açık pozisyon olgusunu yeniden gündeme getirmiştir. Ancak açık pozisyon uygulaması ile ilgili olarak 1 Mart 1995'te Yabancı Para Net Genel Pozisyonu/Sermaye Standart Rasyosu ile ilgili bir tebliğle yabancı para net genel pozisyonu ile sermaye tabanı arasında bir ilişki kurularak net açık pozisyon oranı belirlenmiştir. Açık ve fazla pozisyon miktarları sermaye tabanının %50'si ile sınırlanmıştır (Toprak, 2002: 9).

Enflasyonla mücadele programı, 2000-2002 çerçevesinde uygulanan kur çıpası dövizle borçlanmayı cazip hale getirmiş ve bankaların yurtdışından aldıkları sendikasyon kredileri artmıştır. Kur çıpası politikasına güvenerek yabancı para cinsinden elde ettikleri kaynakları Türk Lirası cinsinden krediye dönüştüren ve Devlet İç Borçlanma Senedi satın alan bankaların açık pozisyonları ve kur riskleri artmıştır. Açık pozisyonu olan birçok banka, Kasım 2000 krizinde yüksek faizle borçlanmak (faiz riski), Şubat 2001 krizinde de dalgalı kura geçildiği için yüksek kurdan döviz satın almak (döviz riski) zorunda kalmışlar ve her iki durumda da yüksek maliyetler yüklenmişlerdir (Toprak, 2002: 10).

5.8. Bankacılık Sektöründe Gözetim ve Denetimin Yetersiz Olması

Türk bankacılık sektörünün en temel sorunlarından birisi sektörde etkin bir gözetim ve denetimin olmamasıdır. Bir bütün olarak sektörü denetleyecek ve düzenleyecek etkin bir sistemin bulunmaması ve bankaların kendi içinde denetiminin yetersiz kalması sektörde ciddi sorunlar oluşturmuştur. Denetim, bir işin olması gerektiği gibi yapıp yapılmadığının kontrolüdür. Denetim, iş bitimindeki gözden geçirme gibi statik bir yapı olmayıp, iş yapılırken her bir aşamada hataları ortaya çıkaran ve onların giderilmesini sağlayan geri beslemeli (feed-back) dinamik bir süreçtir. Bu şekilde denetlenmeyen ya da eksik denetlenen sistemler zamanla etkinliklerini kaybederler. Örneğin, hatalı üretim yapan bir firmada denetim olmazsa hatanın hangi aşamada yapıldığı anlaşılamaz. Hatanın üretim gerçekleşikten sonra anlaşılması da fazla bir anlam taşımaz. Bu sebeple, bankacılık faaliyetlerinin her bir aşamasında doğabilecek hatalı davranışlara etkin bir denetimle fırsat vermemek gerekir. Eğer bu başarırsa, bankaların risk yüzdesi, yolsuzluklar ve krizler önemli ölçüde azalır, uzun vadeli ekonomik istikrar ve etkinlik artar.

Kamu bankalarının yüksek görev zararları ve BDDK'nun bazı özel bankalara el koymak zorunda kalması bu sektörde ciddi bir denetim eksikliği sorunu olduğunu göstermektedir. Genel kabul görmüş muhasebe prensiplerinin uygulanmaması ve mali tabloların bağımsız dış denetim firmalarınca denetlenmemesi sektörde yayınlanan mali tabloların şeffaflığını kuşkulu kılmaktadır. Dolayısıyla, bazen bankalarca yayımlanan mali tablolar ile dış denetim sonucu elde edilen mali tablolar arasında önemli farklar olmaktadır. Sektörde etkin bir denetimin olması için denetim elemanlarının bilgi, teknik donanım ve sayıca yeterli olması, denetim için gerekli veri tabanının oluşturulması, denetimi etkisizleştirecek yasal ve siyasal engellerin ortadan kaldırılması ve yolsuzluklara yönelik cezaların caydırıcı olması gerekir. Etkin bir denetimin olmadığı bir ortamda cezaların ve ahlâk kurallarının caydırıcılığı azalır, yolsuzluklar daha hızlı yayılır. Ortaya çıkarılması halinde yolsuzluk yapanın göreceği zarar, ortaya çıkarılmaması halinde elde edeceği yarardan küçük kaldıkça yolsuzluk eğilimi güçlü olacaktır (Toprak, 2002: 11).

5.9. Devlet Kaynaklı Sorunlar

Devlet kaynaklı sorunların belli başlıları; (1) girişimciliği zayıflatan siyasal istikrarsızlıklar, (2) yasal ve kurumsal düzenleme hataları, (3) tasarruf mevduatına devlet güvencesinin uzun süre devam etmesi, (4) iç borçlanmanın ağırlıklı olarak bankalardan yapılması, (5) hatalı kur çıpası politikası ve (6) hükümetlerin kamu bankalarını popülist politikaların finansman aracı haline getirme eğilimleridir. Bir ülkede politika kızıyarak şiddet, yıldırma, hoşgörüsüzlük ve ideolojik ayırım politikası haline gelirse ve bu şekiller altında yargı organlarına, orduya, memuriyete ve öğretim kurumlarına girerse durum çok kötü demektir (Sartori, 1996: 266). Türkiye'de zaman zaman bu çok kötü durum yaşanmıştır. 1946'ya kadar muhalefetin olmadığı tek parti iktidarı hüküm sürmüştü, bundan sonra muhalefet olunca da siyasal gerilim daha çok artmış, askerler sivil yönetime dört kez fiili müdahalede bulunmuşlardır. Bunlar; 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtrası, 12 Eylül 1980 Darbesi ve 28 Şubat 1997 Post-modern darbesidir. Türkiye'de 1960'lı yılların sonlarında ve 1970'li yıllar boyunca ideolojik kamplaşmalar alabildiğine artmıştır. 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası genellikle uyumsuz ve kısa ömürlü koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Son 40 yılda kurulan 13 koalisyon hükümetinin 7 tanesi son 10 yılda kurulmuştur. Toplam oyların %10'undan azını alan siyasi partiler meclise giremedikleri halde, güçlü hükümetlerin çıkmaması ve siyasal alana yapılan müdahaleler halkla politikacı arasındaki bağı ve hükümetlerin ekonomik etkinliğini azaltmıştır. Girişimcilerin geleceğe yönelik sağlıklı öngöründe bulunmalarını engelleyen zayıf hükümetler, uzun vadeli reel yatırımları ve bankacılık sektörünü olumsuz etkilemiştir. Hızlı teknolojik gelişme ve dünya finans piyasaları ile entegrasyon sürecinde Türk bankacılık sektörü gelişmiş ülkelerde yaygın bir şekilde kullanılan leasing, factoring, forfaiting gibi mali hizmetler; swap, forward, future, option gibi risk yönetim ürünleri ve internet bankacılığı hizmetlerini sunma aşamasına gelmesine karşın, mevzuata ilişkin altyapının zayıflığı ve ekonomik istikrarsızlıklar bu teknik ve ürünlerden yararlanmayı zorlaştırmıştır (Parasız, 2000: 132). Örneğin, uluslararası sermaye hareketlerini serbestleştiren 32 sayılı karar 1989'da yürürlüğe girdiği halde, 4389 sayılı Bankalar Kanunu ancak 18 Haziran 1999'da yürürlüğe girebilmiş; BDDK, 31 Ağustos 2000'de fiilen göreve başlayabilmiştir.

Uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine karşın, yabancı yatırımcıların önündeki bürokratik engeller yüzünden doğrudan yatırıma yönelik yabancı sermaye girişi çok düşük kalmış, ülkeye gelen sınırlı miktardaki sermaye de genellikle kısa vadeli portföy yatırımlarına yönelmiştir. Örneğin 1992-2000 döneminde yükselen ekonomilere yönelik sermaye girişinin %48'i net doğrudan yatırım, %27'si net portföy yatırımı olmuşken, Türkiye'ye giren doğrudan yatırımlar %10'un altında kalmış, hatta son yıllarda yurtdışına ulusal sermaye çıkışları artmıştır (Güven, 2001: 7).

6. Banka İşletmelerinde Etkin Bir İç kontrol Sistemi için Çözüm Önerileri

Türk bankacılık sisteminde uluslararası standartlara uygun bir iç kontrol sisteminin ve bu sistemin mükemmel bir şekilde işlemlerini sağlayan birinci sıradaki faktör olan "İç Denetim" örgütlenmesinin tesis edilmesini sağlayabileceği ve istenildiği takdirde kolayca ve hemen uygulanabilir oldukları düşünülen öneriler aşağıda sıralanmıştır:

- Bankalarda iç denetim yönetim kurulundan başlamalıdır. Ortaklara (pay sahiplerine), kamuya ve diğer ilgili kişilere karşı, bankanın yaptığı ve yapamadığı her şeyden dolayı sorumlu olması gereken bir organ olan bu kurul, belirtilen bu sorumluluğu layıkıyla yerine getirebileceği bir yapıya kavuşturulmalıdır. Bankanın faaliyet gösterdiği iş alanlarının (kurumsal bankacılık, bireysel bankacılık, fon yönetimi, dış ilişkiler, sigorta, finansal kiralama) her birisi ya da birbirleriyle ilişkilerine bakılarak gruplar halinde, nihai sorumluluk kurumun tamamında kalmak kaydıyla, birer yönetim kurulu üyesinin doğrudan sorumluluğuna tahsis edilmeli ve bu üye bizzat bu işlerle ilgili olarak görevlendirilmelidir. Hukukumuzda zaten var olan bu fonksiyon (murahhas azalık) etkin biçimde yaşama döndürülmeli, yapılacak basit birkaç düzenleme ile genel müdürlük ve tabii ki genel müdür yardımcılığı makamları kaldırılmalı, yönetim kurulu başkanı bankanın en üst seviyedeki yöneticisi olarak (Anglosakson düzenlemesindeki "chief executive officer" gibi) bizzat icranın içinde olmalı ve bankayı ve yönetim kurulunu herkese karşı temsil etmelidir.
- Bankalarda yönetim kurulunun hemen yanında "denetim kurulu" bulunmaktadır. Türk Ticaret Kanunu madde 347 ve devamında düzenlenen ve Bankalar Kanunu'nda uygulanması zorunlu olan, "murakıplar" başlıklı hükümlere göre bankalar, yönetim kurulları yanında bir de "denetim kurulu" na sahip olmak zorundadırlar. Basel Komitenin bütün bankalarda bulunmasını önerdiği "audit committee" nin tam karşılığı olan bu kurul bugün bulunduğu sembolik konumundan çıkarılarak gerçek anlamda bir denetim organı haline getirilmeli, bankaların bugünkü uygulamada "teftiş kurulu" olarak isimlendirilen iç denetim birimleri de bu kurullara bağlı olarak faaliyet göstermelidir.
- Bankaların geleneksel denetim organı olan "teftiş kurulu", bugüne kadar çoktan yapılmış olması gereken bir değişim sürecinden geçirilerek, teknolojik ve finansal değişimler başta olmak üzere, modern bankacılık sistemlerinde denetim fonksiyonunun gerektirdiği tüm şartları taşıyan, büyük ölçüde sistem tabanlı ve tamamen risk odaklı faaliyet gösteren bir "iç denetim grubu (birimi)" hüviyetine kavuşturulmalı ve tabii ismi de aynı şekilde değiştirilmelidir. Daha önce de değinildiği gibi dünyadaki değişim ve gelişimin de bu yönde olduğu görülmektedir.
- İç kontrol sistemi, bu çalışmanın başından beri yapılan açıklamalarda anlattığı üzere, bankanın tamamını kapsayan ve çok çeşitli alt sistem ve mekanizmalardan oluşan bir bütün halinde algılanmalıdır. Aslında, bankacılık faaliyetlerinin başladığı zamanlardan itibaren, eşyanın tabiatı gereği kurulup işletilmiş olmaları gereken bu mekanizmalar, eksikleriyle bütün bankalarda bulunmaktadır. Asıl üzerinde durulması gereken bu eksikliklerin giderilmesi, bu sistemin finansal ve teknolojik gelişmeleri kapsayacak şekilde geliştirilmesi ve daha da önemlisi, iç denetim birimi tarafından daha etkin ve fonksiyonel bir şekilde denetlenebilirliğinin sağlanması konusunda neler yapılması gerektiği konusudur.
- Unvanları "iç denetçi (internal auditor)" olarak değiştirilecek olan "müfettişlerin" de bu değişim doğrultusunda her şeyden önce bir zihniyet değişimini gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Bu dönüşümü sağlayabilecek etkenlerin basında gelen, ABD'deki "İç Denetçiler Enstitüsü" nün ülkemizdeki temsilcisi "Türkiye İç Denetim Enstitüsü" nün faaliyetleri her anlamda desteklenmeli, iç denetçilerin tamamının bu kuruluşa üye olması, daha da önemlisi zaman içerisinde tüm iç denetçilerin, uluslararası kabul gören ve bir kişinin denetim görevi yapabileceğini gösteren bir sertifikasyon yolu olan "Certified Internal Auditor (Sertifikalı İç Denetçi)" sınavını geçerek bu sisteme dahil olması sağlanmalıdır.

- Dünyadaki genel eğilime paralel olarak, örneğin Batı sistemi bankalarında sıkça rastlanılan bir mekanizma olan “mevzuat kontrol” birimlerine benzer bir organizasyonel yapı ihdas etmek, daha özel bir alan olan hukuksal düzenlemeleri takip ederek derhal gereğinin yapılmasını sağlayacağından, böyle bir özel kontrol biriminin iç denetim grubundan ayrı fakat hemen onun yanı başında, ya da bu grubun içinde bir yapı (birim) olarak teşkilatlandırılması yararlı olacaktır.

Sonuç

Dünyada son yıllarda serbestleşme ve globalleşme eğilimlerinin artması ve uluslar arası piyasalarda gelişmekte olan ülkelerin öneminin artmaya başlaması ile sermaye hareketleri önemli ölçüde etkilenmiştir. Sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelere doğru yönünü çevirmesi bir yandan mali piyasalardaki gelişimi hızlandırırken diğer yandan risklerin boyutunu ve önemini değiştirmiştir. Özellikle 1997 yılından itibaren Asya Ülkeleri, Rusya ve Latin Amerika ülkelerinde yaşanan tecrübelerle birlikte mali piyasalarda risklerin azaltılması ve kontrol edilmesi yönünde bir ihtiyaç hissedilmiştir. Mali sistemin en önemli kurumları olan bankalar üzerinde etkin gözetim ve denetimin sağlanması gereği uluslar arası çalışmaları ve bu alanda uluslararası kriterler geliştirilmesini teşvik etmiştir.

Türkiye ekonomisi içinde ayrı bir öneme sahip olan bankacılık sektörü hem dünyadaki gelişmelerden en çok etkilenen ve hem de mali sistem içindeki yeri itibarıyla tüm sektörlerin gelişimi ve tümüyle ekonomik yapıyı en çok etkileyen bir sektördür. Dünya ekonomisinde ve uluslararası mali piyasalardaki yeni gelişmelere paralel olarak Türkiye’de bankaların mali durumlarının güçlendirilmesi ve uluslar arası normlarda denetim ve gözetim sisteminin kurulması yönünde önemli adımlar atılmasını zorunlu hale getirmiştir. Kalkınmasını tamamlamış ya da gelişmekte olan bir çok ülke gibi Türkiye’nin de benimsediği ve uygulamaya çalıştığı Batı tarzı bir bankacılık sisteminde faaliyet gösteren bir bankanın yaşamsal önemdeki unsurlarından birisi, belki de en önde geleni “İç Denetim ve Risk Yönetimi” sistemidir. Çünkü bu sistemin istenildiği gibi, etkin ve etkili bir şekilde çalışıyor olması, o bankanın sağlıklı ve güvenilir bir zemin üzerinde faaliyet gösterdiğine bir karine teşkil ederek, piyasalardaki yatırımcıların ve tüm diğer aktörlerin huzur-güven duygusu içerisinde o banka ile ilişkiye girebilmelerini temin eder.

Uluslararası düzenleyiciler tarafından prensipleri belirlenen ve sözkonusu yönetmelikle Türk Bankacılık Sektöründe uygulanması zorunlu kılınan iç denetim sistemi, bankalarda dönemsel olarak yapılan teftiş sisteminin yanı sıra yerinde ve sürekli denetimi esas alan bir yapıdır. Getirilen yeni uygulama ile bankanın işlevsel birimlerinde iç denetim görevini yürütecek bir eleman bulundurulur. Bu elemanlar, bankanın tüm işlevlerini güvenli bir biçimde icra edilmesini iç kontrol mekanizmaları vasıtasıyla izlemek, incelemek ve kontrol etmek amacıyla raporlamaya dayalı bilgi talebinde bulunurlar, çeşitli kontrol dokümanları ve araçları üzerinden genel veya özel gözlemlere ve izlemeye dayalı kontrol ya da inceleme yaparlar. Böylelikle, yapılacak hataların anında tespit edilmesi ve düzeltilmesi mümkün olmaktadır. Profesyonel olarak yürütülen denetimler sonucunda tespit edilen eksikliklerin düzeltilmesi sonucunda bankalar maddi açıdan büyük tasarruflar sağlamakta ve kazançlar elde etmektedirler. Maddi kayıpların ortaya çıkarılması ve düzeltilmesi bazen iç denetim biriminin yıllık maliyetini karşılayacak nitelikte dahi olabilmektedir.

Bununla birlikte giderek kompleks hale gelen finansal araçlar ve finansal pazarlara bağlı olarak, banka dışından kişilerin yapmış oldukları incelemeler ile usulsüzlükleri ve hileli işlem ve işlemleri tespit etmeleri olasılığı azaltmakta ve daha maliyetli hale gelmektedir. Bu nedenlerle bankalarda iç denetim birimlerinin bir diğer önemli görevi de banka bünyesinde, çalışanlar, yöneticiler ve hatta yönetim kurulu üyeleri tarafından yapılabilecek hileleri tespit etmek ve bunların meydana gelmesinin önlenmesi için tavsiyelerde bulunmaktır.

Geçmişte iç denetim yalnızca banka içerisindeki finansal usullere uygunluk denetimi iken, günümüzde finansal konularda olduğu kadar finansal olmayan konularda da verimliliğin ve etkinliğin onaylanmasını kapsamaktadır. Bu kapsamda iç denetim, bir kuruluşun faaliyetlerine değer katmak ve bu faaliyetleri geliştirmek üzere tasarlanmış, bağımsız ve nesnel bir sağlama ve danışmanlık faaliyetidir. Risk yönetimi, kontrol ve kurumsal yönetim süreçlerinin değerlendirilmesi ve etkinliğinin geliştirilmesinde sistematik ve disiplinli bir yaklaşım sunarak kuruluşun hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunur. Buna göre, iç denetim giderek tüm banka faaliyetlerinin değerlendirilmesi ve bankanın amaçlarına daha yeterli ulaşmasına yön verecek şekilde işlemesi gereken bir yönetim aracı haline dönüşmektedir.

KAYNAKÇA

AKARKARASU, Nahit (2000), “Halka Açık Şirketlerde İç Denetim Kurullarının Etkinleştirilmesi İçin Öneriler”, SPK Yeterlilik Etüdü, İstanbul.

- AKSOY, Tamer (2002), *Tüm Yönleriyle Denetim*, Ankara: Yetkin Hukuk Yayınları.
- BASEL COMMITTEE ON BANKING SUPERVISION (2001), *A New Framework on Capital Adequacy*.
- BASEL COMMITTEE ON BANKING SUPERVISION (1988), *International Convergence of Capital Measurement And Capital Standards*.
- BAŞAK EKONOMİ DERGİSİ (2001), Sayı 13, Ankara, Ocak-Haziran, s.34.
- BRAUCHLI, Marcus and Others (1995), "Barings PLC Officials May Have Been Aware of Trading Position", *Wall Street Journal*, March 6, p.6.
- COLBERT, L.J. and P.L. BOWEN (1998), *A Comparison of Internal Controls*, p.1.
- ÇAĞRI, Hasan (1999), "İşletme Yönetimi", *Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi*, Sayı 25.
- ÇÖMLEKÇİ, Ferruh ve Melih ERDOĞAN (1996), *Muhasebe Denetimi*, Eskişehir: AÖF Yayınları, 2.Basım, No:544.
- ERZAN, Refik (2001), "Kuşbakışı Türk Bankacılık Sektörü", İstanbul: *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, Sayı 17, Mart-Nisan, s.6.
- GÜVEN, Semih (2001), "Sermaye Hareketlerinin Nedenleri, Etkileri ve Türkiye Örneği", *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, Ağustos, s.7.
- KOCABAY, İbrahim (1998), "İşletmelerde İç Denetim", *Vergi Dünyası*, Sayı 198, Şubat, s.12.
- KURBAN, İbrahim (1997), "İç Denetim Fonksiyonunun Etkinliği için Kurum içi Düzenlemeler", *İç Denetim Enstitüsü Yayınları*, No:13, Mayıs, s.24.
- MANDORA, Laura (1997), "GAO Reports Weak Controls At FBOS", *International Banking Regulator*, V.1, I.38, June.
- MARSHALL, C. Corns (1986b), *How to Audit a Bank*, Boston: Banker Publishing Company.
- OECD (1998), *Economic Outlook*, June, p.6.
- ÖRENAY, Hami (2005), "Kamuda Denetim", *Maliye Bütçe Kontrolörleri Derneği Yayınları*, Mart.
- PARASIZ, İlker (2000), *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Bursa: 7.Baskı, Ezgi Kitabevi, Ocak..
- PICKETT, K.H. Spencer (2003), *The International Auditing Handbook*, Second Edition Wiley.
- SARTORI, Giovanni (1996), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev: Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Ankara: Yetkin Yayınları.
- SEZAL, Levent (2002), "Enflasyonun Mali Tablolar Üzerindeki Etkileri ve Bu Etkilerin Giderilmesi İçin Yapılan Uygulamalar", *Standart: Ekonomik ve Teknik Dergi*, Sayı: 482, s.33-39.
- SEZER, Halit (2001), "İç Denetimin Fonksiyonel Yapısı", *Active Finans ve Bankacılık Dergisi*, Sayı 16.
- TOPRAK, Metin ve Osman DEMİR (2002), "Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar", *Ç.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2.
- WESBERRY, Jim and Orhers (1996), "Assessing Internal Controls in LAC", *Accountability & Auditing*, V.1, N.9.
- YÖRÜKER, Sacit (2003). *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Hakkında Notlar*, Kasım.